

УДК 330.322:658

Крисько Ж.Л.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

MANAGEMENT OF ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано доцільність підтримання стійкого й ефективного розвитку підприємства. Проаналізовано стан збитковості підприємств України. Розглянуто сутність економічної стійкості підприємства. Узагальнено існуючі підходи до розуміння даного поняття. Окреслено принципи управління економічною стійкістю підприємства. Встановлено, що для розвитку підприємства потрібне економічне зростання, яке зберігає або ж зміцнює стійкість шляхом збалансованості темпів зміни певних показників.

Ключові слова: ефективний розвиток, стабільність, управління, економічна стійкість, принципи, економічне зростання.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована целесообразность поддержания устойчивого и эффективного развития предприятия. Проанализировано состояние убыточности предприятий Украины. Рассмотрена сущность экономической устойчивости предприятия. Обобщены существующие подходы к пониманию данного понятия. Определены принципы управления экономической устойчивостью предприятия. Установлено, что для развития предприятия нужен экономический рост, который сохраняет или укрепляет устойчивость путем сбалансированности темпов изменения определенных показателей.

Ключевые слова: эффективное развитие, стабильность, управление, экономическая устойчивость, принципы, экономический рост.

ANNOTATION

The article substantiates the expediency of maintaining a steady and effective development of the enterprise. The state of unprofitableness of unprofitable enterprises in Ukraine is analyzed. The essence of economic stability is considered. Overview of the existing approaches to understanding of this concept are generalized. The principles of management of economic stability of the enterprise are outlined. It is established that development of the enterprise needs economic growth, which preserves or strengthen the stability by balancing the rates of change of certain indicators.

Keywords: efficient development, stability, management, economic stability, principles, economic growth.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем поточного періоду розвитку української економіки є стійке функціонування підприємств. Це пов'язано з процесами глобалізації та посиленням цього впливу як на економіку України, так і кожне окреме підприємство. Крім того, зацікавленість даною проблемою викликана активізацією співпраці нашої країни з різними міжнародними організаціями. Ефективного використання науково-технічного та виробничого потенціалу, що впливатиме на реальність виконання поставлених завдань, можна досягти за рахунок утримання стійкого стану підприємства, тому ключове значення має дослідження економічних процесів на рівні основної ланки національної економіки – під-

приємства. Саме на цьому рівні управління необхідно глибоко визначити всі можливості, які є у кожного підприємства, для досягнення і підтримання стійкого й ефективного розвитку. І найголовніше – від вирішення цих проблем залежить економічна стійкість на всіх інших рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стійкості підприємства в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища знайшли відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: М.А. Асаула, С.П. Бараненка, О.Г. Бодрова, А.С. Брусової, О.В. Зеткіної, А.Т. Зуба, Е.М. Короткова, І.А. Литвиненко, В.С. Мітюшина, Р.В. Окорокова, Б.А. Райзберга, В.І. Рощина, Ю.А. Соколова, А.Д. Шеремета.

Наявність в економічній літературі різних поглядів на вирішення проблеми стійкості функціонування на рівні підприємств, з одного боку, та урізноманітнення форм існування й прояву економічних явищ і процесів – з іншого, свідчить про доцільність вивчення питань управління економічною стійкістю підприємства.

Мета статті полягає у розгляді сутності економічної стійкості підприємства, аналізі існуючих підходів до розуміння даного поняття та окресленні принципів управління економічною стійкістю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Державної служби статистики України, за січень-вересень 2015 р. 40,3% підприємств одержали збитки, із них 39,6% – промислові підприємства [1]. Загальна сума збитків підприємств України за окреслений період становить 186 729,2 млн. грн. [1]. Зазначимо, що впродовж 2001–2007 рр. сума збитків була стабільною і становила в середньому 11,5 млрд. грн. Починаючи з 2008 р. збитки промислових підприємств порівняно з попередніми роками зросли більш як у чотири рази (температура приросту в 2008 р. становив 281,5%). Таке явище варто розглядати в контексті світової кризи, коли підприємства не змогли швидко адаптуватися до таких умов господарювання. Починаючи з 2010 р. сума збитків на підприємствах України почала знижуватись, і в 2014 р. частка збиткових підприємств становила 34,5% [1]. Як бачимо, така статистика є невтішною. Динаміка збитковості підприємств України представлена на рис. 1.

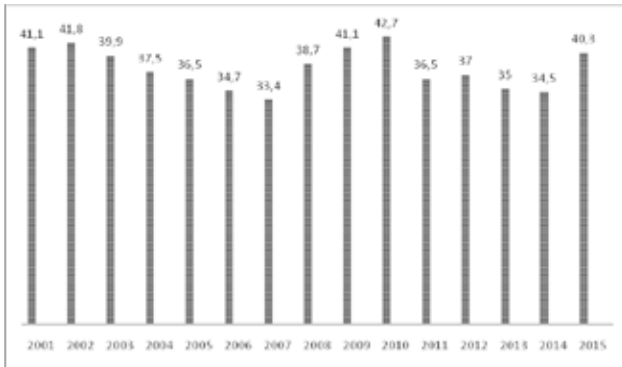


Рис. 1. Частка збиткових підприємств в Україні за 2008–2015 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України

Поняття «стійкість» характерне не лише для економічної думки, але й для інших наук, пов'язаних із вивченням і функціонуванням

складних систем (біології, математиці, психології, соціології, фізиці, хімії). Сстійкість асоціюється з упорядкованістю, незмінністю, рівновагою, тому й поняття «стійкість» використовувалося, як правило, у природничих науках і означало «здатність системи зберігати сталий стан або відновлювати його (а також переходити в новий стан) після усунення дії чинника, що вивів її з цього стану» [2].

У результаті зростання ймовірності виникнення кризових явищ в економіці, викликаних динамічністю суспільного розвитку, виникла необхідність використовувати дану категорію стосовно економічних систем [3]. Уперше термін «економічна стійкість» був вжитий у другій половині XIX – першій чверті XX ст. у країнах Західної Європи при розгляді проблем обмеженості природних ресурсів. Метою концепції економічної стійкості було забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі

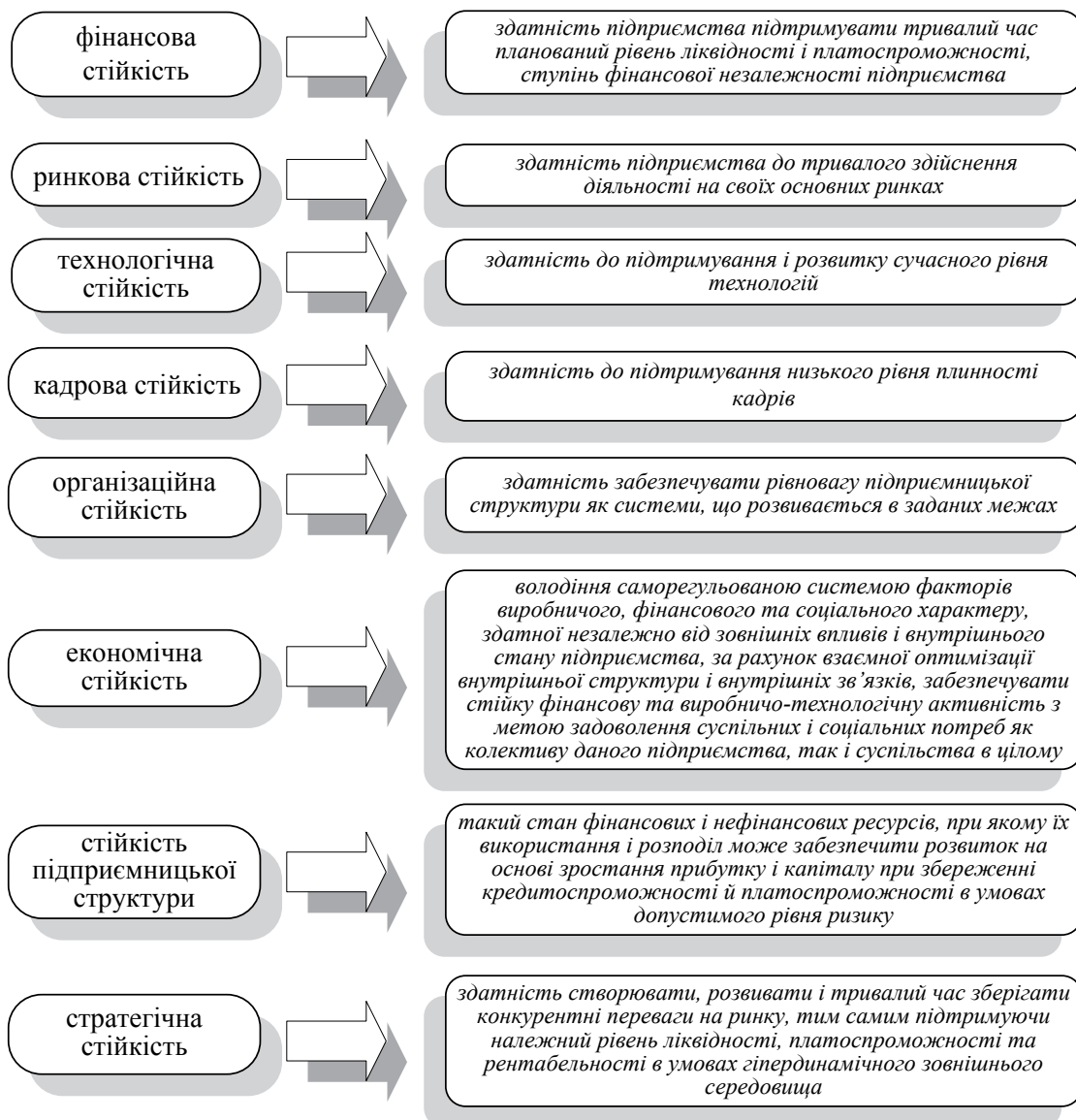


Рис. 2. Види стійкості підприємства

Джерело: узагальнено автором

економнішого і раціональнішого використання ресурсів. Згодом вона була відображена в теорії економічної безпеки держави – *economic security of state*. Економічну стійкість держави можна забезпечити лише за економічної стійкості її компонентів (територій, галузей економіки, підприємств).

Поняття «стійкість підприємства» окреслюється як стабільна життєздатність підприємства за різноманітних змін внутрішніх і зовнішніх умов. Варто зазначити, що стійкість розглядається як динамічне, комплексне, складне і багатогранне поняття. Залежно від специфіки конкретної системи воно має багато підходів до визначення та охоплює широке коло об'єктів.

Аналіз наукових джерел [4–7] показав, що фахівці виокремлюють такі види стійкості підприємства (рис. 2): фінансова стійкість; ринкова стійкість; технологічна стійкість; кадрова стійкість; організаційна стійкість; економічна стійкість; стійкість підприємницької структури; стратегічна стійкість.

Проведений аналіз наукової літератури дав змогу виявити тенденцію використання окремих аспектів стійкості підприємства для оцінювання успішності його роботи.

Стосовно суті поняття «економічна стійкість підприємства», то в наукових джерелах немає однозначності. Вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених вказує на те, що в сучасній науковій літературі виокремлюються такі підходи до визначення даного поняття.

1. Економічна стійкість підприємства як його фінансова стійкість. Так, у роботах Е.М. Короткова [8], Б.А. Райзберга [9], А.Д. Шеремета [10] економічна стійкість підприємства окреслюється як фінансовий стан підприємства, господарська діяльність якого забезпечує в нормальних умовах виконання всіх його зобов'язань перед працівниками, організаціями, державою завдяки відповідності доходів видаткам.

Зауважимо, що фінансова стійкість вважається одним з основних компонентів економічної стійкості підприємства, але відображає лише одну зі сторін його стабільності. У рамках даного підходу самофінансування поточної діяльності підприємства виходить на перший план і забезпечує його успішну діяльність. Однак стійкість підприємства не обмежується лише його фінансовою стійкістю.

2. Економічна стійкість підприємства як стабільність і надійність його фінансово-господарської діяльності та рівноважний стан підприємства як соціально-економічної системи. На думку О.Г. Бодрова і В.І. Рощина [11], В.С. Мітюшина [12], економічну стійкість підприємства варто розглядати як стан динамічного розвитку суб'єкта господарювання, коли його соціально-економічні параметри при будь-яких збуреннях зовнішнього і внутрішнього середовища зберігають стан економічної рівноваги.

Зазначимо, що даний підхід є більш коректним, ніж перший, оскільки акцентується увага як на фінансовій, так і господарській діяльності підприємства. Однак його представники ототожнюють поняття «економічна стійкість» та «економічна рівновага», що є не зовсім вірним.

3. Економічна стійкість підприємства як його можливість зберігати поточний стан функціонування, адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Такий підхід простежується в працях І.А. Литвиненко, Г.С. Мерзлікіної, А.Б. Олійника, Е.А. Уткіна, С.В. Чупрова, Е.В. Шеврина. Науковці роблять висновок про те, що економічна стійкість підприємства визначається як здатність підприємства відновлювати первісний або приймати новий стійкий стан після припинення дії збурень зовнішнього і внутрішнього середовища [13].

Отже, у рамках даного підходу підкреслюються відмінності економічної стійкості підприємства від інших суміжних економічних категорій. Так, на відміну від сталого розвитку вона не є процесом, а на відміну від економічної рівноваги – не є станом. Однак такому підходу притаманний один недолік: незрозуміло, чим забезпечується здатність підприємства до функціонування і розвитку за умови відходу на другий план його фінансово-господарської діяльності.

4. Економічна стійкість підприємства як підтримка певного рівня значень якісних і кількісних характеристик підприємства, при якому забезпечується його рентабельне функціонування і стабільний розвиток за рахунок ефективного використання ресурсів. Так, представники такого підходу А.О. Камаєв та О.В. Зеткіна [14] пропонують розглядати економічну стійкість підприємства як забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, забезпечення стабільного фінансового стану за рахунок поліпшення структури активів, а також стабільного розвитку потужності підприємства і соціального розвитку колективу при самофінансуванні в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Зауважимо, що даний підхід виокремлює умови, за рахунок яких забезпечується економічна стійкість підприємства. Недоліком цього підходу є те, що на перше місце виходить рентабельне функціонування підприємства, ефективність його діяльності, у той час як здатність адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища залишається на другому плані.

Отже, аналіз розглянутих підходів до категорії «економічна стійкість підприємства» дає змогу зробити певні узагальнення: по-перше, так і не вироблено єдиного підходу до визначення даного поняття; по-друге, у кожного з розглянутих підходів є як переваги, так і недоліки; по-третє, визначаючи економічну стій-

кість, не можна дотримуватися якогось одного підходу, а необхідно їх синтезувати.

Крім того, групування та систематизація визначень поняття «економічна стійкість підприємства» дали змогу виокремити ряд аспектів.

1. Економічна стійкість підприємства передбачає як підтримку його економічної рівноваги або виживання, так і розвиток через перехід підприємства до нового рівноважного стану.

2. Економічна стійкість підприємства на відміну від його сталого розвитку не є процесом, а на відміну від економічної рівноваги – не є станом. Економічна стійкість підприємства розглядається як динамічна категорія, яка пов'язана зі зміною стану підприємства в часі й окреслюється як його здатність відновлювати рівновагу.

3. Рівень економічної стійкості підприємства визначається сукупністю значень кількісних і якісних економічних показників.

Отже, економічну стійкість підприємства варто розглядати як здатність підприємства підтримувати певний рівень економічних параметрів, які забезпечують його рентабельне функціонування і стабільний розвиток, а також дають змогу приймати рівноважний стан після припинення дії збурень зовнішнього і внутрішнього середовища.

Зазначимо, що окреслене вище визначення поняття «економічна стійкість підприємства» характеризує економічну стійкість як динамічну категорію. Економічна стійкість підприємства передбачає його здатність відновлювати первісний і приймати новий стійкий стан за рахунок підтримання певного рівня значень економічних параметрів, що забезпечує рентабельне функціонування і стабільний розвиток підприємства.

Сформульоване визначення дає змогу окреслити принципи управління економічною стійкістю підприємства.

1. Принцип комплексності планування. При плануванні необхідно комплексно оцінювати вплив управлінських рішень на діяльність підприємства і рівень його економічної стійкості, не можна обмежуватися плануванням лише однієї зі складових стійкості (кадрової, маркетингової, виробничої, фінансової). Крім того, наприклад, при прийнятті питання про реалізацію інвестиційного проекту необхідно враховувати не тільки ефективність самого проекту, але й те, як це вплине на ефективність діяльності всього підприємства і на рівень його стійкості.

2. Принцип ефективності. Механізм дії цього принципу полягає в підтриманні такого рівня показників діяльності підприємства, який забезпечує найбільш ефективне використання ресурсів. Ефективне використання ресурсів як основа рентабельного функціонування та стабільного розвитку підприємства сприяє підтримці його стійкості.

3. Принцип поєднання стратегічних і тактичних цілей. Суть цього принципу полягає в тому, що стратегічною метою управління економічною

стійкістю підприємства повинно бути не лише збереження поточного рівноважного стану підприємства, а і його перехід у новий, більш стійкий стан. При цьому тактичне управління повинно бути спрямоване на підтримання стійкості підприємства вище певного (критичного) рівня.

На думку науковців, економічна стійкість включає стійкість функціонування та стійкість розвитку підприємства стосовно заданих цілей. Підприємство може стійко функціонувати за умови, що параметри стану і структури підприємства залишаються в межах допустимих відхилень від заданої лінії поведінки, але не розвиватись. Тому вважається, що стійкість функціонування та розвитку підприємства не є тотожними поняттями. Так стійке функціонування передбачає забезпечення системою менеджменту знаходження показників стану і структури підприємства в певних межах (область стійкості) на окремому етапі розвитку підприємства (у межах певної якісної характеристики). А стійкий розвиток можна визначити як такий, що передбачає безкризову, поступову зміну якісних ознак підприємства, дотримання показників розвитку в межах визначеної області стосовно поставлених цілей. Поняття стійкого функціонування і розвитку тісно пов'язане з такими явищами, як здатність до самозбереження, протистояння негативним впливам, адаптація, гнучкість та потенціал підприємства. Як відомо, підприємство повинно безперервно розвиватися, щоб залишатися стійким. Можливості підприємства щодо ефективної адаптації до змін ринкових умов знижуються за умови, що воно не розвивається і не збільшує свій економічний потенціал. Це свідчить про зниження можливості виживання, опірності і пристосовуваності до внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, розвиток потрібен, щоб залишатися підприємству стійким. Для розвитку підприємства потрібен такий економічний ріст, який зберігає або ж зміцнює стійкість. Досягають цього шляхом збалансованості темпів зміни: прибутку; виручки від реалізації продукції; власного капіталу; сукупних активів (підсумку/валюти балансу).

Як відомо, «золоте правило економіки підприємства» передбачає додержання умови, за якої темпи зростання прибутку підприємства мають перевищувати темпи зростання обсягів продажу, а останні повинні бути вищими за темпи зростання активів (майна). Отже, оптимальним є таке співвідношення:

$$T_n > T_v > T_{вк} > T_a, \quad (1)$$

де T_n – темп росту чистого прибутку; T_v – темп росту виручки від реалізації продукції; $T_{вк}$ – темп росту власного капіталу; T_a – темп росту активів.

Виконання «золотого правила економіки» характеризує, що підприємство стабільно розвивається і залишається стійким.

Висновки. Отже, у ринковій економіці стабільний розвиток підприємства багато в чому

характеризується її стійкістю. Сучасні умови економіки характеризуються нестабільністю, яка супроводжується зміною форм власності, руйнуванням вертикальних зв'язків і посиленням ролі горизонтальних, суттєвим підвищенням невизначеності щодо фінансового стану підприємства. Стійкість дає змогу розвиватися в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища, здійснювати маневрування грошовими коштами, а також сприяє безперервному процесу виробництва і реалізації продукції і послуг. Здатність зберігати стійкість в умовах впливу негативних чинників зовнішнього середовища є актуальним і найбільш важливим стратегічним завданням будь-якого суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Шотыло Д.М. Сущность и содержание производственной системы / Д.М. Шотыло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ekportal.ru/page-id-1785.html>.
3. Пискунова И.В. Эволюция трактовки устойчивости предприятия / И.В. Пискунова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/20/1266918948/13.pdf>.
4. Асаул М.А. Проблемы анализа устойчивости организации / М.А. Асаул // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4.
5. Бараненко С.П. Стратегическая устойчивость предприятия / С.П. Бараненко, В.В. Шеметов. – М. : Центрполиграф, 2004. – 496 с.
6. Соколов Ю.А. Управление финансовой устойчивостью предприятия / Ю.А. Соколов, Р.В. Окорочков, А.С. Брусова. – СПб. : Нестор, 2005.
7. Крисько Ж.Л. Стратегічна стійкість підприємства: підходи до визначення та оцінки / Ж.Л. Крисько // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14–15. – С. 111–119.
8. Коротков Э.М. Антикризисное управление / Э.М. Коротков, А.А. Беляев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 311 с.
9. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
10. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Е.В. Негашев. – М, 2003.
11. Рощин В.И. Как достичь экономической устойчивости предприятия / В.И. Рощин, О.Г. Бодров. – Казань : Таглитмат, 2000. – 58 с.
12. Экономическая устойчивость предприятия: понятие и особенности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-ustoychivost-predpriyatiya-ponyatie-i-osobennosti>.
13. Олейник А.Б. Экономическая устойчивость предприятия в современных условиях : автореф. дис. ... докт. экон. наук: спец. 08.00.04 «Экономика и управление предприятия» / А.Б. Олейник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-ustoychivost-predpriyatii-v-sovremennykh-usloviyakh>.
14. Зеткина О.В. Об управлении устойчивостью предприятия / О.В. Зеткина. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 315 с.